

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 36. stav (1) Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika ("Službeni glasnik BiH", broj 47/16), na sjednici održanoj 11. oktobra 2017. godine, donijela je

ODLUKU

I

Graditeljska cjelina franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik se sastoji od: crkve sv. Nikole Tavelića i zapadnog krila franjevačkog samostana.

Nacionalni spomenik se nalazi na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1590, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288 (po novom premjeru), općina Tomislavgrad, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Južno, istočno i sjeverno krilo samostana (koja su poslije 2000. godine dograđena na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1593, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288), kao i objekat u kojem je smješten Franjevački muzej "Fra Jozo Križić" (objekat je sagrađen 1987/1988., te adaptiran u muzej 2013. godine, smješten na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1594/1 i dio k.č. 1590, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288), kao i kuća časnih sestara (objekat izgrađen 1965/1968., smješten na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1594/1, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288), ne čine nacionalni spomenik i na njih se ne odnose mjere utvrđene ovom odlukom.

Na nacionalni spomenik primjenjuju se mjere zaštite utvrđene ovom odlukom, a u skladu sa Zakonom o provođenju odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službeni novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II

Federacija Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Federacija) dužna je osigurati pravne, naučne, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Komisija) utvrdit će tehničke uvjete za izradu i postavljanje informacione table sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III

S ciljem trajne zaštite dobra utvrđuju se sljedeće mjere zaštite, koje se odnose na prostor definiran u tački I stav 3. ove odluke:

Objekat crkve

- dozvoljeni su istraživački radovi, radovi konzervacije, sanacije i restauracije objekta crkve, završetak radova na oslikavanju tambura kupole, te radovi koji imaju za cilj prezentaciju nacionalnog spomenika uz odobrenje federalnoga ministarstva nadležnoga za prostorno uređenje i uz stručni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na nivou Federacije Bosne i Hercegovine;
- pri konzervatorsko-restauratorskim i sanacionim radovima koristiti izvorne materijale, primjenjivati izvorne metode obrade materijala i veznih elemenata, kao i njihove ugradnje, u najvećoj mogućoj mjeri.

Objekat zapadnog krila franjevačkog samostana

- na fasadi zapadnog krila dozvoljeno je samo izvođenje konzervatorsko-restauratorskih i sanacionih radova, pri čemu treba koristiti izvorne materijale, primjenjivati izvorne metode obrade materijala i veznih elemenata, kao i njihove ugradnje, u najvećoj mogućoj mjeri.

IV

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski akti u dijelu u kojem su suprotni odredbama ove odluke.

V

Svako, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantonalne i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VI

Ova odluka dostavit će se nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VII

Sastavni dio ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim licima u prostorijama i na web-stranici Komisije (<http://www.kons.gov.ba>).

VIII

Prema članu V stav 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Komisije su konačne.

IX

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 79/02, "Službene novine Federacije BiH", broj 59/02 i "Službeni glasnik

Brčko Distrikta BiH", broj 4/03) briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 630.

X

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku BiH".

Ovu odluku Komisija je donijela u sljedećem sastavu: prof. dr. Amir Pašić, Goran Milojević i Radoje Vidović.

Predsjedavajući Komisije

Goran Milojević

Broj: 07.4-2.3-89/17-10
11. oktobra 2017. godine
Sarajevo

O b r a z l o ž e n j e

I – UVOD

Na osnovi člana 2. stav 1. Zakona o provođenju odluka Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika, ustanovljene u skladu sa Aneksom 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika proglasila nacionalnim spomenikom, u skladu sa čl. V i VI Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02), sve dok Komisija ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za to dobro podnesen zahtjev.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika donijela je odluku o stavljanju Franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH, ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02), pod rednim brojem 630.

U skladu sa odredbama Zakona, a na osnovi člana V stav 4. Aneksa 8. i člana 35. Poslovnika o radu Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, Komisija je pristupila provođenju postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Graditeljska cjelina franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu u stvarnom i u simboličkom značenju predstavlja otjelotvorenje viševjekovne želje katoličke zajednice duvanjskog kraja za izgradnjom duhovnog i religijskog centra i dokazom je i sinonimom kontinuiteta i opstojnosti hrvatskog naroda zapadnohercegovačkog kraja i šire regije.

Samostan i crkva su izvedeni prema projektu istaknutog hrvatskog arhitekta početka 20. stoljeća Stjepana Podhorskog, koji je istražujući i primjenjući morfologiju predromaničkih crkava stvarao novi stil crkvene arhitekture zasnovan na elementima bizantske i starohrvatske arhitekture. Crkva u Tomislavgradu je projektirana kao trobrodna bazilika longitudinalne osnove, sa kupolom iznad latinskog križa, prezbiterijem sa apsidom na istočnoj strani, te asimetrično pozicioniranim crkvenim tornjem na sjeveroistočnom uglu crkve.

II – PRETHODNI POSTUPAK

U toku vođenja postupka izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije;
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopiju katastarskog plana;

- zemljišnoknjižni izvadak;
- historijsku, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu korištene dokumentacije u okviru ove odluke.

Prema odredbi člana V stav 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i člana 34. Poslovnika o radu Komisije, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Komisija će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, podnosiocu peticije, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, stručnim i naučnim institucijama, stručnjacima i naučnicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. U skladu s tim, Komisija je dopisom br. 06.1-35.2-10/16-148, od 09.12.2016. godine zatražila dostavljanje dokumentacije i stavova u vezi sa proglašenjem Franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu, od vlasnika dobra: Franjevačkog samostana u Tomislavgradu; Općine Tomislavgrad (Načelnika, Službe za graditeljstvo, prostorno uređenje i stambeno-komunalne poslove, Službe za geodetske poslove i imovinsko-prave poslove); Općinskog suda u Livnu, Odjeljenja suda Tomislavgrad, Zemljišnoknjižnog ureda; Federalnog ministarstva prostornog uređenja; Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta.

Komisiji je dostavljena sljedeća dokumentacija:

Prilikom radnog sastanka održanog 15.12.2016. godine sa Načelnikom Općine Tomislavgrad i predstavnicima lokalne zajednice, Služba za geodetske poslove, imovinsko-pravne poslove i katastar nekretnina Općine Tomislavgrad je predstavnicima Sekretarijata Komisije dostavila:

- Kopiju katastarskog plana u razmjeri 1:2500, za katastarsku parcelu broj 1590, k.o. Tomislavgrad; broj plana 16, broj posjedovnog lista 288, izdatu 15.12.2016. godine, pod br. 05/1-30-2-2431/2016-2.
- Posjedovni list br. 288, za katastarske parcele broj 753, 1530, 1531/1, 1531/2, 1532, 1535/1, 1535/2, 1536, 1590, 1591, 1593, 1594/1, 1594/14, 1606, 1613, 1614, 1627/1, k.o. Tomislavgrad, u vlasništvu franjevačkog samostana iz Tomislavgrada, izdat 15.12.2016. godine, pod br. 05/1-30-3-2432/16-2.

Uz popratni dopis br. 068-2-Rz-16-000642, od 23.12.2016. godine (br. protokola Komisije: 06.1-36.1-22/16-115, od 29.12.2016. godine), Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda u Livnu, Odjeljenja suda Tomislavgrad je dostavio:

- Zemljišnoknjižni izvadak, za zemljišne parcelu broj 1338 i 1340, k.o. SP_Tomislavgrad, broj ZK uložka 3006, izdat 23.12.2016. godine, pod brojem 068-2-RZ-16-000642.
- Zemljišnoknjižni izvadak, za zemljišnu parcelu broj 1339, k.o. SP_Tomislavgrad, broj ZK uložka 3006, izdat 23.12.2016. godine, pod brojem RZ:642/16.

U "Službenom glasniku BiH", broj 80/15 od 13.10.2015. godine, objavljeno je Obavještenje o pokretanju postupka proglašenja Franjevačkog samostana u Tomislavgradu, Federacija Bosne i Hercegovina, nacionalnim spomenikom BiH, te poziv vlasnicima i drugim zainteresiranim fizičkim i pravnim licima, tijelima i

institucijama da, u roku od 30 dana, dostave Komisiji svoja stajališta u vezi sa proglašenjem dobra nacionalnim spomenikom.

Dana 15.12.2016. godine, održan je radni sastanak predstavnika Općine Tomislavgrad, predstavnika lokalne zajednice, predstavnika Franjevačkog samostana u Tomislavgradu sa predstavnicima Komisije, vezano za inicijativu o proglašenju Franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu nacionalnim spomenikom BiH, te razvojne planove Općine Tomislavgrad i definiranja tzv. "zona zaštite" samostana – odnosno njihovih međusobnih interakcija i tom je prilikom inicijativa o proglašenju navedenog dobra nacionalnim spomenikom BiH dobila podršku.

U dopisu Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta br. 07-40-5529-1/16 od dana 16.12.2016. godine (broj protokola Komisije 06.1-35.2-10/16-150 od 22.12.2016. godine) je navedeno da, prema evidenciji Zavoda, dobro nije bilo zaštićeno od Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine niti upisana u Registar kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH, ali je bilo evidentirano pod nazivom Franjevački samostan s muzejskom kolekcijom, Tomislavgrad. Navedeno je da je dobro sagrađeno u periodu 1924–1940. godina povodom 1000-te godišnjice krunidbe kralja Tomislava na Duvanjskom polju. U dopisu je navedeno i da je gradnja novog dijela samostana otpočela 2000. godine, te sa samostan posjeduje bogatu arheološku, etnološku, sakralnu i umjetničku zbirku.

Uz svoj dopis od 02.10.2012. godine (broj protokola Komisije 06.1-35.2-5/12-83 od 02.10.2012. godine), gvardijan Franjevačkog samostana u Tomislavgradu, fra Ante Pranjić je Komisiji dostavio i kopiju Potvrde Regionalnog zavoda spomenika kulture i prirode iz Mostara, br. 00-164/2, od 17.07.1985. godine, kojom Zavod potvrđuje da crkva Ćirila i Metoda u Duvnu, sa pokretnim umjetničkim predmetima posjeduje svojstvo kulturno-historijskog spomenika.

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i raspoloživu pisanu građu (navedenu u popisu literature), te uvida u stanje predloženog dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podaci o dobru

Lokacija

Samostansko imanje se nalazi 20 metara zapadno od putne komunikacije Kupres – Široki Brijeg. Crkva sa samostanom, dominira u gradskoj silueti Tomislavgrada i nalazi se na udaljenosti od oko 600 metara sjeverno od zgrade Općine Tomislavgrad.

Graditeljska cjelina crkve i samostana nalazi se na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1590, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288 (po novom premjeru), Općina Tomislavgrad, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Historijski podaci

Postojanje Delminijske (Duvanjske) biskupije u drugoj polovici 6. stoljeća, te ostaci kasnoantičkih crkava u Tomislavgradu (Karaula), Bogdašiću, Prisoju, Crvenicama, Borčanima, Vinici, Bukovoj Gori i Kovačima svjedoci su davnog postojanja kršćanstva na duvanjskom području. Dolaskom Avara i Slavena, mnoge crkve su uništene, stanovništvo izbjeglo i raselilo se, a duvanjska biskupija određeno vrijeme prestala postojati. Duvanjska biskupija je bila obnovljena nakon doseljavanja Hrvata, a spominje se se 928. godine u zapisnicima Drugog splitskog crkvenog sabora, te 1192. godine u dokumentima pape Klementa III. Od kraja 13. stoljeća, duvanjska biskupija djeluje kao sufraganska, a vlastite biskupe ima do sredine 17. stoljeća.

Duvno je, kao sjedište katoličke biskupije i franjevačke kustodije Bosanske vikarije (kasnije provincije), predstavljalo vrlo snažan vjerski centar u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, spominje se u spisima fra Bartula Pizanskog *De conformitate vitae B. Francisci* (oko 1385. godine).

Od početka 17. stoljeća duvanjskom biskupijom upravljaju makarski biskupi, koji u periodu od 120 godina obavljaju pastoralne pohode, a od 1735. godine, Vatikan upravu Duvanjskom biskupijom povjerava bosanskim biskupima (apostolskim vikarima), koji vjernike na tim prostorima obilaze sve do 1864. godine. Od osnivanja nove franjevačke kustodije i apostolskog vikarijata u Hercegovini 1864. godine, duvanjski kraj potpada pod njenu ovlast. Prvi hercegovački biskup fra Rafo Barišić, u periodu 1846–1851. stoluje u duvanjskoj župi Seonica.¹

Nakon poraza osmanske vojske pred Bečom (1683), te novog rata između Osmanlija i Mlečana (1684), dolazi do čestih uskočkih upada u osmanska područja, a život katoličkih stanovnika i franjevaca u tim pograničnim područjima je zbog čestih odmazdi osmanskih vlasti postao veoma težak, te je 1687. godine došlo do velikog egzodusa katolika iz ramskog i duvanjskog kraja u Sinjsku krajinu.² Stanovništvo se polako vraća na prostore duvanjske biskupije krajem 17., a početkom 18. stoljeća na tim prostorima postoji samo župa Duvno, koja ima sjedište u različitim mjestima Kongori, Bukovici, Mandinu Selu te od 1806. godine u Seonici. Kako su sve crkve bile porušene (posljednja je srušena crkva Sv. Ivana Krstitelja u Roškom Polju negdje prije 1670. godine), mise su se slavile na otvorenom, na grobljima i u pećini u Bukovici.

Prva župna crkva izgrađena je 1858. u Roškom Polju (bila je dimenzija 6 x 12 m i bila je pokrivena slamom). Graditelj crkve, fra Petar Kordić je iste godine sagradio i podružnu crkvu u Vinici.

Tek 1861. godine, sjedište župe se seli u tadašnju osmansku kasabu Županjac (kasniji nazivi: Duvno, odnosno Tomislavgrad), kada fra Franjo Primorac gradi župnu kuću (*"Kuća je solidna. Ima pristojne sobe za školu i za četiri svećenika"* – piše fra Petar Bakula nekoliko godina kasnije.) Župna kuća se nalazila oko 500 metara sjeverozapadno od današnje tomislavgradske bazilike, a zemljište za izgradnju je bilo kupljeno novcem samostana u Širokom Brijegu.³ Uz staru župnu

¹ Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 306–326.

² Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 200–204.

³ Fra Ivo Bagarić, Duvno, Povijest župa duvanjskog samostana, Prigodom 150. obljetnice današnje župe Duvno, 1839–1989., Izdavač: "Sveta baština" – Duvno, 1989., 160.

kuću bila je 1865. godine izgrađena i manja crkva, uz koju je bio podignut i drveni toranj sa kojeg se zvonilo. O tome fra Petar Bakula, 1867. godine piše: *"Ali prije nego je (fra Franjo) Primorac postavio prvi temeljni kamen (župnoj) kući (1861.), postavio je o. (fra) Filip Ćorić temelje susjednoj crkvi koja je napokon dovršena brigom o. (fra) Petra Kneževića i neuobičajenom pobožnom pomoću puka, g. 1865. Kad je puk vidio dovršenu crkvu, dugu 30 lakata a široku 15, željeli su joj kupiti i jedno zvono, i kupili su ga vlastitim novcem. Kad je presvijetli gosp. apostolski vikar (fra Anđeo Kraljević) 1866. obavljao svetu vizitu u Duvnu, spomenuto je zvono svečano posvetio. Tako je to zvono, iako nije prvo od unijetih u Hercegovinu poslije četiri stoljeća sužanjstva, od posvećenih je ipak prvo."*⁴

Iako je Duvno, odavno bilo sjedište katoličke biskupije i franjevačke kustodije Bosanske vikarije (kasnije provincije), izgradnja najsjevernijeg⁵ samostana Hercegovačke franjevačke provincije sačekat će prvu polovinu 20. stoljeća.

U Duvnu je 14. januara 1917. godine osnovan Odbor za gradnju bazilike: za prvog predsjednika je izabran fra Mijo Ćuić, za potpredsjednika dr. Pero Spitznagel, za sekretara Matan Petrović, a za odbornike su odabrani kotarski predstojnik Tomo Šandek, posjednici Marko Rubić, Ilija Zrno, Marko radoš, te posjednici Ivan Ančić i Ivica Nevistić. Odbor je 30. januara 1917. godine izdao "Proglas za hrvatski narod", u kojem se navodi da je hrvatski narod u Duvnu, umjesto ikakvih drugih spomena u čast 1000-godišnjice krunisanja prvog hrvatskog kralja Tomislava (924. godine na Duvanjskom polju), odlučio sagraditi "spomen-crkvu sa hospicijem na Duvnu".

Nakon toga je fra Mijo Ćuić pokreće tokom 1917. godine brojne aktivnosti u vezi inicijative za podizanje spomen-crkve sa hospicijem u Duvnu: posjećuje zagrebačkog nadbiskupa Antu Bauera, koji mu obećava pokroviteljstvo nad spomen-crkvom, obavezuje se na polaganje kamena temeljca, te posvećivanje crkve nakon njene izgradnje; prilikom majske posjete Zagrebu dobija obećanje za pomoć od bana Ivana Skerletza i od gradonačelnika Zagreba, inž. Vjenceslava Voljca, te pojedinih zastupnika. U Društvu Braće hrvatskoj zmaja ("Zmajevci"), 30. maja 1917. godine fra Mijo Ćuić je prezentirao inicijativu, a na samom sastanku je prikupljeno 300 kruna pomoći za gradnju crkve i obećana druga pomoć. Tokom ove posjete Zagrebu, dogovoreno je da se crkva posveti braći sv. Ćirila i Medoda, te da se svakog 5. jula u Duvnu obilježava narodni praznik Srba i Hrvata, a na taj način su se za ovu inicijativu željeli pridobiti i članovi Hrvatsko-srpske koalicije. Zbog ratnih događanja, te uspostave nove vlade u Zagrebu sa novim banom Antunom Mihailovićem, izostala je priželjkivana pomoć Hrvatskog sabora, a poslaničko pitanje pravaškog zastupnika Stjepana Pavunića o dostojnoj proslavi 1000-godišnjice okrunjenja hrvatskog kralja Tomislava na Duvanjskom polju, nije potakla diskusiju.

Tokom svog dvogodišnjeg boravka među hrvatskim iseljenicima u Americi, fra Mijo Ćuić objavljuje priloge u listovima američkih Hrvata i prikuplja oko 270.000 dinara pomoći za izgradnju crkve, a Duvno sa okolnim mjestima prikuplja 30.000 dinara pomoći, a Duvnjak Hasan Odobašić je kao prilog dao livadu u vrijednosti 30.000 dinara.⁶

⁴ Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 335 (autor se poziva na Šematizam fra Petra Bakule iz 1867., str. 130–131).

⁵ Franjevački samostani u Širokom Brijegu, Mostaru i Humcu su locirani u južnom predjelu Hercegovine.

⁶ Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001., 284–285.

U jesen 1921. u prostorijama Družbe hrvatskog zmaja u Zagrebu, fra Mijo Čuić je održao predavanje o Duvanjskom polju, a uz pomoć književnika Milana Ogrozovića, angažira arhitektu Stjepana Podhorskog koji zajedno sa Zvonimirom Štauduarom obilazi lokalitet u Duvanjskom polju, na kojem je trebala biti izgrađena crkva i nakon toga započinje izradu nacrt crkve. Sama izgradnja crkve započinje 1923. godine, sa namjerom da bude završena do 1925., na 1000-godišnjicu krunisanja Tomislava za kralja.⁷

Zbog promjena na upravno-političkom planu u zemlji, dotok sredstava za izgradnju crkve se smanjuje pa se i godina završetka izgradnje pomjera sa 1925. na 1929. godinu. Arhitekta prof. Stjepan Podhorsky⁸ 1925. godine piše da je početak izgradnje duvanjske crkve (19 x 38 metara / širina x dužina) bio izuzetno zahtjevan, a kopanje 3 metra dubokih temelja je znatno usporavalo gradnju. Za temelje je upotrijebljen beton, a na mjestima na kojima je bio predviđen veliki pritisak, ugrađivani su i kameni blokovi. Kopanje temelja je završeno 1924. godine, a 8. jula 1924. godine je svečano položen kamen temeljac u podnožju glavnog portala. Na svečanost polaganje kamena temeljca iz Zagreba je došla delegacija: Zvonimir Štauduar, arhitekt Stjepan Podhorski (zmaj Vinagorski), Dragutin Mlinarić, književnik Milutin Mayer (zmaj Svetohelenski), S. Srzalkovski, J. Broz, S. Baugut i Ivan

⁷ Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001, 286.

⁸ Jedan je od vodećih hrvatskih arhitekata sa početka 20. stoljeća (Zagreb, 1875. – Zagreb, 1945.). Nakon završetka Realke, upisuje 1892. Graditeljsku stručnu školu pri Kraljevskoj zemaljskoj obrtnoj muškoj školi, završava je 1896. godine. U Zagrebu je radio na Obrtnoj školi i u atelijeru Hermanna Bolléa sa kojim surađuje u periodu 1894–1897. radeći na obnovama objekata sakralnog naslijeđa, te se razilazi sa Bolleom zbog njegovog purističkog pristupa obnovi arhitektonske baštine. Specijalnu školu za arhitekturu na Akademiji lijepih umjetnosti u Beču pohađa 1901–1904. kod profesora Victora Luntza, dvorskog savjetnika za antičku i srednjovjekovnu umjetnost i predstavnika bečkog historicizma. Diplomira 1904., a 1906. polaže državni ispit i postaje ovlašten i civilni arhitekt. U Beču, 1903. dobija Zlatnu Fugerovu nagradu za srednjovjekovnu arhitekturu, te 1904. Hansenovu medalju za najuspješniji rad iz klasičnog graditeljstva. Inicijator je osnivanja Kluba hrvatskih arhitekata (1905–1914), svojim stvaralačkim opusom je utjecao na razvoj moderne hrvatske arhitekture i urbanizma. U početku karijere, djeluje kao secesijski modernist i priklanja se generaciji mladih arhitekata (Kovačića, Bastla i Baranyaia), koji djeluju u duhu bečke secesije. Obrazovanje kod Victora Luntza profilira njegov dalji rad u duhu neostilskog eklekticizma.

Nakon 1910. godine, arhitekt Podhorsky se u potpunosti posvećuje sakralnoj arhitekturi, bilo da je riječ projektiranju novih objekata ili obnovi postojećih. Projektirao je i izgradio 10 crkvi, a tačan broj objekata koje je obnovio i kojima je uredio enterijer nije poznat: sa sigurnošću se može reći da je radio na obnovi i uređenju 40 objekata, no taj je broj mogao biti i puno veći, jer je je veliki broj projekata za obnovu crkava i kapelica, nacrti za oltare, propovjedaonice, krstionice, crkvene klupe i drugu opremu, uradio potpuno besplatno. Podhorsky radi i zapažene konzervatore i restauratore zahvate (gotička crkva u Oštarijama i Križevcima, 1912–1913., župna crkva u Krašiću, 1911–1913). U vlastitim projektima za crkve nastojao je stvoriti stil zasnovan na elementima bizantske i starohrvatske arhitekture (crkve u Pribičkom Strmcu, 1911., Duvnu, 1925., Đurđevcu, 1929., franjevačka crkva u Makarskoj, 1938).

Od građevina profane arhitekture u Zagrebu ističu se: stambena zgrada u Kukuljevićevoj ulici 1 (1901), Obrtni dom na Mažuranićevoj trgu 13 (1908–1913), stambene zgrade u Nazorovoj ulici 5 (1910–1911) i na Marulićevoj trgu 6 (1923) te vila na Tuškancu br. 447 (1925), a u Križevcima arkade jevrejskog groblja i Hrvatski dom.

U periodu između 1911. i 1913. godine arhitekt Podhorsky projektira: crkvu Navještenja Marijina u Pribiću i župnu crkvu sv. Trojstva u Krašiću, dok ostale crkve projektira nakon Prvog svjetskog rata: Baziliku sv. Ćirila i sv. Metoda na Duvanjskom polju, 1924–1943. (danas sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu); Crkva sv. Mihaela Arkandela u Sračincu, 1924–1925; Crkva sv. Jurja u Đurđevcu, 1928–1929; Crkva Presvetog Trojstva u Šebešiću (danas Mala Bosna) kraj Subotice, 1929–1931; Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Makarskoj, 1930–1940; Crkva sv. Alojziji u Popovači, 1935–1938; Crkva sv. Ante u Bihaću, 1938–1944. (srušena 1944. tokom bombardiranja); Crkva sv. Jurja u Đurmancu, 1940–1943.

Franjevačka Hecegovačka provincija Blažene Djevice Marije od Uznesenja, godine 1930. odlikuje arhitekta Podhorskog visokim odlikovanjem i prima ga u svoje bratstvo kao "confratra".

Jakovina. Polaganje kamena temeljca je održano u prisustvo velikog broja naroda, a tom prilikom je prikupljeno 300.000 dinara za izgradnju crkve, a kralj Aleksandar je poslao prilog od 60.000 dinara. Kamen temeljac su posvetili mostarski biskup Alojzije Mišić i banjalučki biskup Jozo Garić. Tokom 1925. godine nastavljeno je sa gradnjom crkve. Do jeseni crkva se izidala do krova i u zidove je ugrađeno 70.000 glatko obrađenih kvadera kamena, a za izgradnju svodova i kupole (promjera 8,50 metara) bilo je potrebno 16.000 klinasto otesanih klesanaca od sedre (koja se lomila kraj Šuice).⁹

Godine 1926. se osniva Centralni odbor Duvnjaka u Zagrebu, kojeg predvodi industrijalac Milan Prpić, koji donira znatna sredstva za izgradnju crkve. Kasnije je i Stjepan Radić, koji je postao ministar prosvjete, finansijski pomogao gradnju crkve. Zbog nedostatka novca, 1927. znatno je usporena izgradnja crkve. Crkva se, u građevinskom smislu, uspijeva završiti 1931. godine, kada biva pokrivena bakrenim krovom. Ukupna dotadašnji novčani iznos sredstava utrošenih u izgradnju crkve je iznosio 4.000.000 dinara.¹⁰

Za završetak radova u enterijeru je bilo potrebno još 1.500.000 dinara, ali je zbog velike svjetske ekonomske krize gotovo potpuno prestao dotok sredstava od hrvatske emigracije iz Amerike.¹¹

Uređenju enterijera crkve se pristupa tek u augustu 1939. godine, a crkva je posvećena blaženom Nikoli Taveliću 29. septembra 1940. u prisustvu 8.000 ljudi iz Duvna i okolice. Posvećenje crkve i samostana je obavio mostarski biskup Alojzije Mišić, a misu na otvorenom je predvodio provincijal fra Krešimir Pandžić.¹²

Nakon što je 10. augusta 1930. godine položen kamen temeljac za izgradnju samostana, radovi su obustavljeni, jer je tlo bilo podvodno. Osim toga, vladala je svjetska ekonomska kriza, a sama župa je bila iscrpljena izgradnjom bazilike, pa novaca za izgradnju samostana nije bilo.¹³

Zbog nedostatka sredstava, samostanska zgrada se gradi kasnije. Fra Mijo Čuić se se 1938. godine obraća arhitekti Stjepanu Podhorskom molbom da uradi projekat samostana i uskladi ga sa projektom prema kojem je izvedena crkva. Iz pisma koje arhitekta Stjepan Podhorsky 26. januara 1938. piše provincijalu fra Mati Čuturi, saznajemo da je arhitekta nacрте samostana završio krajem februara 1938. godine. Provincijal fra Mato Čutura sredinom aprila 1938. godine posao organizacije izgradnje samostanske zgrade povjerava fra Miji Čuiću, koji nabavlja pijesak, kreč, građu i kamen. Radovi počinju sredinom maja 1938. i završavaju se u kratkom roku, do 1940. godine.¹⁴ Samostan je svečano blagoslovio mostarsko-duvanjski biskup fra

⁹ Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001, 286–288.

¹⁰ Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001, 290.

¹¹ Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001, 293.

¹² Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001, 294–303.

¹³ Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 336 (autor se poziva Schematismus... provinciae iz 1933., str. 74).

¹⁴ Fra Mijo Čuić – život i djelo (1882. – 1959.): spomenica u povodu 40. obljetnice smrti / priredio Ivo Bagarić. – Tomislavgrad: Naša Ognjišta; Omiš: "Franjo Kluz", 2000., str. 69–71.

Alojzije Mišić 30. septembra 1940. godine i posvetio ga blaženom Nikoli Taveliću. Samostansko i župno osoblje se 1940. godine uselilo u novosagrađene prostore. Uprava Hercegovačke franjevačke provincije je u maju 1941. godine proglasila novu zgradu samostanom, a te godine u duvanjskom samostanu je kratko bio smješten i novicijat Hercegovačke provincije.¹⁵

Historijski podaci koji se odnose na popravke i sanacione radove samostana i crkve, koji su bili teško oštećeni 1944. godine eksplozijama avionskih bombi, a sanirani u dugom periodu obnove nakon završetka II svjetskog rata (sve do 1987. godine), s obzirom na to da prvenstveno govore o obimu, vrstama intervencije, upotrijebljenim materijalima, projektantima i izvođačima radova, navedeni su u kasnijem tekstu ove odluke, u poglavlju br. 4 (*Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi i intervencije na objektima*).

Nakon 2000. godine, prema projektu arhitekta Davorina Smoljana (projektna firma Arhitekt d.o.o. Mostar), samostanu su dograđena tri krila: južno istočno i sjeverno, koja zajedno sa starom samostanskom zgradom (koja *de facto* postaje zapadno krilo), čine kvadratično-prstenastu formu sa unutrašnjim klausterom-atrijem.

U prostornom obuhvatu kompleksa franjevačkog samostana, na parcelama južno od stare samostanske zgrade, 1965–1968. godine su izgrađene kuća časnih sestara, te 1987–1988. godine Dom fra Mije Čuića, kojeg je 2. jula 1989. godine blagoslovio kardinal Franjo Kuharić. Dom je 2013. godine adaptiran u Franjevački muzej "Fra Jozo Križić", unutar kojeg su postavljene muzejske zbirke.

U periodu nakon 2000. godine, popločani su platoi ispred crkve, uređeni prilazi crkvi i samostanu, a na prostoru između muzeja i kuće časnih sestara, u planu je izgradnja lapidarija, prema projektu firme Arhitekt d.o.o. Mostar.

2. Opis dobra

Graditeljsku cjelinu, koja se proglašava nacionalnim spomenikom BiH, čine crkve sv. Nikole Tavelića i zapadno krila franjevačkog samostana.

OPIS CRKVE

Projektirajući sakralne objekte, istražujući i primjenjujući morfologiju predromaničkih crkava, arhitekt Pohorsky nastoji stvoriti novi stil¹⁶ zasnovan na elementima bizantske i starohrvatske arhitekture te u crkvenoj arhitekturi razvija dva osnovna tipa: centralni tip sa kupolom na osnovi grčkog krsta i bazilikalni tip sa kupolom koncipiran na osnovi latinskog križa.

Arhitekt crkvu projektira kao trobrodnu baziliku longitudinalne osnove, sa kupolom iznad latinskog križa (u presjeku transepta i srednjeg broda), prezbiterijem sa apsidom na istočnoj strani, te asimetrično pozicioniranim crkvenim tornjem na sjeveroistočnom uglu crkve. Kod oblikovanja vanjskog volumena crkvenog objekta, Podhorsky primijenjuje romanički princip stepenovanja volumena, gradacijom

¹⁵ Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 336–337.

¹⁶ Crkveni historičar Dominik Mandić taj stil opisuje kao "renesansu starohrvatskih oblika" i naziva ga *vero Croatica* (Galović, Krešimir, *Povijest hrvatske arhitekture: Stjepan Podhorsky (II)*, Matica hrvatska-Vijenac 200, 2016.).

volumena od manjeg prema većem, respektivno: bočne lađe – centralna lađa i transept-kupola na tamburu – crkveni toranj.

Crkva je svojom podužnom osovinom **orijentirana** u pravcu zapad–istok (glavni ulaz – oltarska apsida). Crkva ima tri **ulaza**, namijenjena vjernicima: **glavni ulaz** u crkvu nalazi se na zapadnoj strani, a dva **pomoćna ulaza** se nalaze u južnom i sjevernom perimetralnom zidu crkve.

Gabaritne mjere crkve iznose: dužina oko 39,70 m, a širina oko 18,20 m. Gabaritna širina crkve mjerena po pravcu sjever–jug, na potezu: crkveni toranj–prezbiterij–sakristija, iznosi oko 25,80 m.

Crkva u **dispozicionom** smislu ima: **ulazni prostor** (oko 4,50 x 9 m), trobrodno **naos** (svijetla širina bočnih brodova iznosi oko 2,85 m, srednjeg broda oko 9 metara, a dužina brodova iznosi oko 23,85m) i **prezbiterij** (svetište) pravougaone osnove (oko 8,91x 4,86 m / širina x dubina) sa polukružnom **oltarskom apsidom** (dimenzija oko 5,88 x 8,50 m / širina x visina u tjemenu; radijus dubine apsidalne niše je oko 2,95 m). Južno od svetišta nalazi se **sakristija** (pravougaone osnove, svijetlih mjera 5 x 7,25 m), koja je ujedno vrsta "tople veze" sa samostanskom zgradom koja se sa južne strane prislanja uz crkvu. Sjeverno od svetišta je **crkveni toranj** kvadratične osnove (spoljna gabaritna mjera stranice, mjereno u dnu tornja je oko 5,75 m). Stepeništem smještenim u sjevernom dijelu ulaznog prostora, pristupa se **horskoj galeriji**.

Kroz **glavna ulazna** dvokrilna metalna **vrata** sa polukružnim završetkom–lunetom sa vitražom (mjera vrata: 200 x 250 + 100 cm / širina x visina), pristupa se ulaznom prostoru.

Preko **dvokrakog stepeništa** (ukupno 21 stepenik visine oko 18 cm), pozicioniranog u sjevernom dijelu ulaznog prostora, pristupa se horskoj galeriji, čiji pod je na koti oko +3,85 metara. **Horska galerija** (dubine oko 5,25 metara i širine od oko 7,35 m; svijetle visine od oko 6,70 m¹⁷) na svojoj frontalnoj strani je ograđena punim zidom visine oko 105 cm. Nosiva **konstrukcija galerije** je izvedena kao armiranobetonska **ploča**, koja je na svojoj istočnoj strani, preko armiranobetonske grede – **podvlake** oslonjena na 2 armiranobetonska **stuba** (kvadratičnog presjeka – oko 35 x 35 cm), postavljena na međuosovinskom rasponu od oko 3,60 metara (njihova udaljenost od lateralnih zidova crkve je 1,90 metara).

Jedinstvo prostora naosa crkve, tj. povezivanje bočnih lađa sa centralnom lađom, ostvareno je uspostavom niza od po 4 **arkadna** lučno zasvedena **otvora** (3,20 x 3,80 metara / širina arkade x visina arkade) postavljenih u podužnim zidovima između bočnih brodova i centralnog broda. Dimenzije **arkadnih stubaca** iznose oko 80 x 135 cm (širina x dužina). U poprečnom smjeru, arkadni stupci su preko lučno zasvedena **arkadnih otvora** (1,88 x 3,35 metara / širina arkade x visina arkade), povezani sa vanjskim-lateralnim zidovima bočnih brodova – na taj način, bočni brodovi su podijeljeni u **traveje** (tlocrtnih dimenzija oko 3,10 x 3,85 m / širina x dužina). U dijelu križanja transepta sa srednjom lađom, zidne mase su rastvorene **velikim lukovima** (oko 7,35 x 10 metara / širina x visina tjemena luka), koji preko **visokog tambura** nose konstrukciju **kupole** (dijametra oko 7,30 metara), pokrivene stožerastim krovom. Prelazak sa kružne osnove kupole na kvadratičnu osnovu križanja srednje lađe i transepta, ostvaren je preko stereotomske konstrukcije **pandantifa**.

¹⁷ Mjereno od poda galerije do kote plafona galerije.

Naos crkve je lateralno **osvijetljen** prozorima koji su postavljeni u vanjskim zidovima bočnih lađa, te prozorima postavljenim u bazilikalnim zidnim nadvišenjima centralne lađe. U **sjevernom i južnom vanjskom zidu bočnih lađa**, postavljena su po 4 polukružno zasvedena **prozora** (parapet¹⁸ / širina prozora x visina prozora: 220 cm / oko 80 x 175 cm¹⁹), dok su u **sjevernom i južnom bazilikalnom zidnom nadvišenju centralne lađe** postavljena su po 4 polukružno zasvedena **prozora** (parapet²⁰ / širina prozora x visina prozora: oko 800 cm / oko 80 x 230 cm²¹). Za osvijetljenje galerijske etaže projektirana su 3 polukružno zasvedena **prozora** (parapet²² / širina prozora x visina prozora: 630 cm / oko 80 x 175 cm²³). **Dio naosa na križanju srednje lađe sa transeptom, osvjetljen je** sa po 3 polukružno zasvedena **prozora** (parapet²⁴ / širina prozora x visina prozora: 630 cm / oko 80 x 175 cm²⁵) postavljena u vanjskim zidovima transepta (sjevernom i južnom), a prostor je dodatno osvijetljen sa 8 polukružno zasvedenih prozora postavljenih u tamburu kupole crkve.

Svi prozori, radi boljeg osvijetljenja unutrašnjosti crkve, posmatrano u presjeku zidarskog otvora prozora, imaju skošenu²⁶ formu. Sami prozori su metalni, sa izvedenim podjelama na polja. Prozorski otvori vanjskih zidova bočnih lađa su ukrašeni vitražima.

U naosu crkve, u poprečnim redovima, postavljene su drvene **klupe**. Drvene klupe su postavljene i u uzdužnom pravcu, uz sjeverni i južni vanjski zid bočnih lađa.

Iz naosa se stepeništem, izvedenog u polukružnoj formi, preko 4 stepenika dimenzija oko 4 x 16 / 30 cm, penje se na nivo poda **svetišta** koji je podignut na kotu od oko +0,80m. U polukružnom istaku svetišta (dijametar polukruga je oko 4,37 m), se nalazi kameni stol – **oltarska trpeza**. U centru apsidalne niše je postavljen kameni stub valjkaste forme, na čijem vrhu se nalazi **svetohranište**. Stub svetohraništa je okružen sa 5 manjih kamenih stubova cilindrične forme.

U južnom spoju zida svetišta sa istočnim perimetralnim zidom naosa, nalaze se vrata koja vode u **sakristiju** pravougaone prostorne osnove (dimenzija oko 500 x 725 cm).

Tavanica iznad srednje lađe je izvedena od armiranobetonske ploče, koja je sa donje strane ojačana sa 11 armiranobetonskih **rebara** (svijetlog raspona oko 7,35 metara) promjenjive visine presjeka, koje u svojim oslonačkim tačkama, na spoju sa perimetralnim zidovima centralnog broda imaju ojačanja – tzv. "vute". Visina od poda crkve do plafona tavanice iznosi oko 10,50 metara.

Rješenje krovnih ploha pripada tipu kompozitnih **složenih krovišta**: iznad centralne lađe naosa je dvostrešno krovište, iznad bočnih lađa naosa su jednostrešna krovišta, iznad transepta je dvostrešno krovište, iznad kupole na križanju transepta i centralne lađe je kupolasto-stožasto krovište, dok je iznad apside polukupolasto krovište. Krov iznad tornja ima četverougona piramidalnu formu. Kao

¹⁸ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

¹⁹ Vanjske zidarske mjere prozora.

²⁰ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

²¹ Vanjske zidarske mjere prozora.

²² Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

²³ Vanjske zidarske mjere prozora.

²⁴ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

²⁵ Vanjske zidarske mjere prozora.

²⁶ Unutrašnje zidarske mjere otvora su veće od vanjskih zidarskih mjera prozorskih otvora.

krovni pokrivač je primijenjen bakarni lim koji je postavljan sa vertikalnim falcovima, na drvenu poktonstrukciju. Na krovu su izvedeni opšavi krovnih ploha, olučne vertikale i horizontale od bakarnog lima.

Podovi, naosa i oltarskog prostora, horske galerije, te sakristije su izvedeni od kamenih ploča od bijelog bračkog i crvenog ličkog kamena, postavljenih u vidu šahovskih polja.

Zidovi crkve zidani su od pravilnih kamenih blokova (izvađenog iz lokalnog kamenoloma u Kologaju²⁷) koji su vidljivi u eksterijeru, dok su u enterijeru zidovi malterirani i obojeni. Debljina zidova crkve je različita: vanjski zidovi bočnih lađa imaju debljinu od oko 60 cm, debljina vanjskih zidova crkve na potezu poprečnog transepta iznosi oko 90 cm; debljina zidova srednje lađe iznosi oko 80 cm; debljina zidova na presjeku srednje lađe sa transeptom iznosi oko 115 cm.

Kao što kod oblikovanja vanjskog volumena crkvenog objekta, primijenjen romanički princip stepenovanja volumena, gradacijom volumena od manjeg prema većem, arhitekta Podhorsky, konsekventno tome, primijenjuje **dekorativne romaničke elemente kod vanjskog oblikovanja fasada**.

Kod **zapadne – ulazne fasade**, zona centralne lađe, u odnosu na zidne ravni bočnih brodova, naglašena je **rizalitskim** istakom (širine oko 11,20 metara, dubine oko 30 cm), a dodatno je visinski akcentirana i svojim **bazilikalnim** nadvišenjem sa **timpanonskim** završetkom.

Centralni rizalitski istak je, u visinskom smislu, raščlanjen sa **profiliranim kamenim vijencima** u tri zone.

U donjoj zoni istakom od oko 60 cm, u odnosu na zidnu ravan centralne crkvene lađe, dodatno je naglašen **ulazni portal**. Pravougaoni portal (dimenzija oko 570 x 620 cm) izveden je sa bočnim polustubovima, koji završavaju jednostavno profiliranim vijencem. Skulpturalnost portala je postignuta jednostavno profiliranim nišama koji se stepenasto sužavaju i uvlače u zidnu masu, prema polukružno zasvedenom otvoru glavnih ulaznih metalnih vrata sa polukružnim završetkom – lunetom sa vitražom (mjera vrata: 200 x 250 + 100 cm / širina x visina).

U centralnoj zoni rizalitskog istaka glavne crkvene lađe, zidna ravan je raščlanjena nizom od 5 arkadnih niša (oko 135 x 450 – 500 cm / širina niše x visina niše) i plitkim lezenama (širine oko 55 cm). Iznad vijenca ulaznog portala, u donjim zonama 3 centralne arkadne niše, postavljeni su polukružno zasvedeni **prozori** (parapet²⁸ / širina prozora x visina prozora: 630 cm / oko 80 x 175 cm²⁹). Prozori su metalni, sa izvedenim podjelama na polja. Gornji horizontalni vijenac je postavljen na koti od oko +11,50 metara.

Gornja zona rizalitskog istaka glavne crkvene lađe je izvedena u formi timpanona, koji je po svojim rubovima ukrašen vijencima jednostavnih profilacija. U centralnoj zoni timpanona su izvedene stepenaste plitke niše. Kosine timpanonskog završetka (nagib od oko 25 stepeni) prati kosine krovni ravni iznad centralne crkvene lađe.

²⁷ Podatak preuzet iz: Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 339.

²⁸ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

²⁹ Vanjske zidarske mjere prozora.

Zidne ravni bočnih brodova zapadne – ulazne fasade, osim horizontalnog vijenca jednostavne profilacije, postavljenog na visini od 5,35 metara, nemaju drugih dekorativnih elemenata.

Prostor ispred crkve je popločan, a ispred glavnog zapadnog ulaza je preko 3 stepenika (dimenzija stepenika je 3 x 35 / 17 cm), podignut ulazni popločani plato (dimenzija oko 12,15 x 9,35m / širina x dubina; tlocrtni izgled ulaznog platoa konvergira polueliptičnom obliku).

Južna i sjeverna fasada crkve su riješene na identičan način. Vanjske fasadne ravni zidova bočnih lađa i centralne lađe su jednostavne, završavaju horizontalnim krovnim vijencima jednostavne profilacije. Prozorski okviri su jednostavnih profilacija, kao i okviri bočnih dvokrilnih metalnih vrata sa polukružnim završetkom – lunetom sa vitražom (mjera vrata: 200 x 290 + 100 cm / širina x visina).

U centralnoj zoni rizalitskog istaka transepta crkve, zidna ravan je raščlanjena nizom od 5 arkadnih niša (oko 135 x 450 – 500 cm / širina niše x visina niše) i plitkim lezenama (širine oko 55 cm). Iznad vijenca ulaznog portala, u donjim zonama 3 centralne arkadne niše, postavljeni su polukružno zasvedeni prozori (parapet³⁰ / širina prozora x visina prozora: 630 cm / oko 80 x 175 cm³¹). Prozori su metalni, sa izvedenim podjelama na polja. Gornji horizontalni vijenac (centralne lađe) je postavljen na koti od oko +11,50 metara, dok je gornji horizontalni vijenac bočnih lađa postavljen na koti od oko +5,35 metara.

Crkveni toranj je kvadratičnog tlocrtnog oblika (dimenzija oko 5,75 x 5,75 metara), pozicioniran je asimetrično na sjeveroistočnom uglu crkve. Toranj sazidan od pravilnog klesanog kamena ima visinu od oko 27 metara (mjereno do krovnog vijenca tornja). U vertikalnog smislu, raščlanjen je horizontalnim profiliranim vijencima na tri dijela. U donjoj zoni, između kote oko +5,35 metara i nivoa prvog horizontalnog vijenca, zidna ravan je raščlanjena nizom od 3 arkadne niše i plitkim lezenama. U centralnoj arkadnoj niši, u tri nivoa, postavljen je po jedan polukružno zasvedeni prozor. U fasadnim ravnima tornja, između prvog i drugog horizontalnog vijenca, visinom od oko 4 metra postavljeni su prozorski otvori u vidu trifora. U zoni toranjskih zidova, između drugog i završnog – krovnog profiliranog vijenca, na svakoj strani zvonika je postavljen sat. Krov tornja, pokriven bakarnim limom na čijem vrhu je postavljen metalni križ, ima oblik jednostavne četverostrane piramide.

Dekoratívni elementi i pokretno naslijeđe

Spomen-bazilika posvećena 1940. godine bila je teško oštećena usljed savezničkih bombardiranja krajem Drugog svjetskog rata. Bazilika je u to vrijeme bila tek izgrađena zbog čega su podaci o njenom unutrašnjem uređenju izostali. Unutrašnja dekoracija nastaje u periodu između 1980. i 1987. godine, a podrazumijeva vitraje, skulpture, duborez – Križni put, te mozaike u kapelici. Mozaici kao i neki vitraji u crkvi nastaju 2000-ih godina.

Dva najvrijednija umjениčka djela koja se do danas čuvaju u kapelici samostana³² i bazilici su *Svetac i vizija* neznanog italijanskog majstora i *Isus prijatelj malenih Vlahe* Bukovca.

³⁰ Kao referentna kota +/- 0,00 uzeta je kota poda crkve u naosu.

³¹ Vanjske zidarske mjere prozora.

³² Kapelica se nalazi u krilu samostana, pogledati u kasnijem tekstu.

Uređenje unutrašnjosti crkve započeto je 1982. godine. Ovom prilikom

“Na crkvu su postavljena troja monumentalna brončana vrata, svaka teška po 800 kg. Vrata je izradio i likovno uresio akademski kipar Jure Žaja. Reljefi na vratima predstavljaju različite likove iz hrvatske povijesti, hrvatske svece te prizore iz evanđeoskih prispodoba. Do 1987. potpuno je uređena i unutrašnjost crkve.”³³

Osim vrata od bronze, crkveni interijer ukrašen je i mozaicima, vitrajima, drvorezima i skulpturama.

- Mozaik

Mozaici u crkvi nastali su 2000-ih godina i nalaze se na dva pandantifa i timpanonu. U smislu tematike prikazuju Krista Mariju i događaje iz skorije prošlosti Hrvatske i njenog naroda (npr. branitelje iz perioda 1991–1995.).

- Vitraji

Vitraje je izveo Vergilije Nevistić (Duvno, 22.11.1935),³⁴ a nalaze se na južnom i istočnom zidu broda bazilike te tri u apsidi. Nastali su 80-ih godina, a neki su skorijeg datuma.³⁵

U smislu tematike vitraji se mogu podijeliti u tri grupe: starozavjetni prizori (u apsidi Blagovijesti, Rošenje Kristovo, Uskrsnuće Kristovo), svetački likovi (Stigme sv. Franje, Gracija Kotorski, sv. Marija Peković, itd.) i historijske ličnosti (sjeverni zid Alojzije Stepinac, kralj Tomislav, Nikola Tavelić).

- Skulpture

U crkvi se čuva pet skulptura izvedenih u drvetu koje je obojeno. Skulpture su utjelovljenje svetačkih likova, među kojima su sv. Franjo i sv. Georgije, te Raspelo sa Kristom. Prema stanju u kojem su dokumentirane, moguće je zaključiti da potječu iz različitih perioda.

- Križni put

Križni put sa svih dvanaest stanica izveo je Zvjegin. Prizori su raspoređeni tradicionalno na južni i sjeverni zid broda bazilike. Izvedene su duborezbarskom tehnikom, monohromatski.

- Slikarska djela

1.

Naziv: Isus prijatelj malenih

Autor: Vlaho Bukovac (Cavtat 4. VIII 1855. – Prag, 23. IV 1922.)³⁶

³³ Jolić, Robert, Duvno kroz stoljeća, Tomislavgrad–Zagreb, 2002., Drugo nepromijenjeno izdanje, Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2010., str. 340.

³⁴ Grafičar i slikar. Diplomirao na akademiji u Zagrebu 1963. Završio specijalno odjeljenje za grafiku 1966. U njegovoj grafici preovladava narativna i nadrealna komponenta. Likovna enciklopedija Jugoslavije., str. 459.

³⁵ Kao autor vitraja spominje se i Zvjegin.

³⁶ Sa stricem odlazi 1866. godine u Ameriku, bio je kadet na dubrovačkom jedrenjaku. Nakon povratka u domovinu 1876. Nakon čega mijenja prezime u Bukovac. Studirao je na Ecole des Beaux-Arts. Stvarao je u Engleskoj, a bio je i profesor na akademiji likovnih umjetnosti u Pragu. Izlagao je širom Evrope i bio dobitnik brojnih nagrada. Otvorivši perspektivu modernom slikarstvu, bio je najmarkantnija

Vrijeme nastanka: 1886–1888. godina

Tehnika: Ulje na platnu

Dimenzije: NN

Opis: Slikarski rukopis Vlahe Bukovca je slojevit. U njemu se prelamaju elementi secesije, realizma, romantizma no u svojoj sustini on pripada tendencijama perioda poznatog pod nazivom *fin de siècle*. Djelo *Isus prijatelj malenih* odražava tendencije romantizma posebno u smislu elemenata orijentalizma koji se ogledaju u nošnji protagonistu prizora. Dominantna ličnost prizora je Krist koji nije postavljen u geometrijski centar kompozicije. Slikar pažnju posmatrača usmjerava prema Kristu suprostavljajući njega s jedne strane grupi ljudi u agoniji. Krist u ovom djelu predstavlja mir, sigurnost, spasenje onih koji su izgubljeni i u strahu. Krist je prikazan kako mirno korača u bijeloj haljini, pružene desne ruke, dok u lijevoj drži golo dijete. Pogled i ruku je usmjerio prema grupi ljudi u agoniji koji mu pružaju prestrašenu i uplakanu dječicu. Njihov strah i sumanutost naglašen je pokretima, izrazima lica i pogledima – svi ovi elementi pokreta sežu izvan slikarskog platna.

U smislu kolorita slikar bira pastelne boje. Prema kazivanju gvardijana Franjevačkog samostana, u vrijeme izrade ove odluke, slika je u prvoj polovini XX stoljeća pronađena u jako lošem stanju u nekom depou u Engleskoj nakon čega je restaurirana i izložena u prostoru crkve.

OPIS ZAPADNOG KRILA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA

Arhitekta pod pravim uglom prislanja samostansku zgradu uz sakristiju bazilike, a u oblikovnom smislu priklanja se eklekticističkom maniru. Samostanska zgrada je gabaritnih mjera oko 37,60 x 8,60 metara (dužina x širina), ima podrum, prizemlje i dva sprata, pokrivena je višestrešnim krovom sa pokrovom od bakarnog lima i opšavima krovnih ploha, olučnim vertikalama i horizontalama od bakarnog lima.

U konstruktivnom pogledu objekat je izveden kao jednoipotraktni, sa podužnim nosivim zidovima debljine oko 65 cm. Trakt sa prostorijama (svijetla širina trakta je oko 500 cm), koje se nižu u pravcu sjever–jug, se nalazi uz zapadni fasadni zid, dok se komunikacioni trakt (svijetla širina trakta iznosi oko 180 cm). Ulazna vrata sa kratkim hodnikom i stepenišnim krakom tvore ulaznu partiju sa portom, odakle se izlazi na hodničku komunikaciju (u pravcu sjever–jug). Istočno od hodnika i ulazne partije je smješten stepenišni prostor kojim se pristupa spratnim etažama. Sa obje strane stepenišnog prostora su izvedeni sanitarni blokovi.

U podrumskoj etaži samostanskog krila se nalaze kotlovnica, ostave, smočnice, alatnice i druge pomoćne prostorije. U prizemnoj etaži, sjeverno od ulazne partije nalaze prostorije župnog ureda Župe Svetog Mihovila Arkandela. Godine 1980., uz sjeverni završetak hodnika, uz sjeveroistočni dio samostana, prema nacrtu Josipa Čepmića, građevinskog tehničara iz Sarajeva, napravljena je dogradnja – dodatak samostanu (unutrašnje mjere oko 5,80 x 8,30 metara): u prizemlju ovog aneksa³⁷ je izgrađena **kapelica**. Južno od ulazne partije prizemlja nalazi se izložbeno-prodajni ured katoličkog lista "Naša ognjišta", pomoćne prostorije župnog ureda, trpezarija i prostorije za primanje. Na spratovima samostanskog krila se nalaze fratarske sobe.

ličnost na prijelomu stoljeća. Važna djela: *Crnogorka na sastanku, Muškarac u pejzažu, Gundulićev san, Portret C. Medovića, Autoportret, itd.* Usp. Likovna enciklopedija Jugoslavije, tom A-J, str. 206.

³⁷ Na prvom spratu ovog aneksa je napravljena zbornica, a na drugom biblioteka.

Objekat samostana ima 10 osovina prozorskih otvora postavljenim na međurazmacima od oko 350 cm. Spoj fasadne ravni crkve i samostana na zapadnoj strani ostvaren je na način da su na uglu samostanske zgrade "bosaž-tehnikom" naglašeni ugaoni kamenovi samostana, cijelom visinom zgrade. Primijenjeni su ugaoni kamenovi, iste visine kao kod crkve. Na drugoj etaži, dijelu spoja zida crkve sa samostanskim krilom, primijenjen je prozorski otvor u formi bifore. Bosažnom tehnikom su naglašeni i ugaoni kamenovi i na jugozapadnom uglu samostanske zgrade. Bosažnom tehnikom su je naglašena i parapetna zona zgrade, u visini podrumskih prozora samostana. S obzirom na to da je fasadna ravan sakristije crkve u istoj ravni sa fasadnim zidom samostana, te da se prozor sakristije crkve, u opservaciji zapadne fasade samostana, doživljava kao dio samostana, iz tog razloga je u petoj³⁸ prozorskoj osovini postavljen ulaz u samostansku zgradu: na taj način, sjeverno i južno od osovine ulaznih vrata ima po pet osovina prozorskih otvora.

Prozorski otvori (dimenzija oko 100 x 190 cm) su izvedeni sa dvokrilnim prozorima sa nadsvjetlima i uokvireni su kamenim profilacijama. Prozori prvog sprata su izvedeni sa ahivoltnim lukom sa zaglavnim kamenom, a u zoni između prozora i ahivoltnog luka su izvedene slijepe polukružne niše.

Preko 2 ulazna stepenika pristupa se ulaznom portalu sa polukružnim završetkom (dimenzije otvora su oko 170 x 260 / 85 cm – širina otvora vrata x visina otvora vrata / visina lunete) unutar kojeg se nalaze dvokrilna drvena ulazna vrata: Ulazni portal je naglašen profiliranim okvirima od kamena i ahivoltnim lukom sa zaglavnim kamenom.

Ulazni dio u samostansku zgradu je dodatno naglašen plitkim balkonima (120 x 520 cm / dubina x dužina) izvedenim u nivou prvog i drugog sprata zgrade. Balkoni su superponirani ulaznom portalu i osovine izlaza na balkone se nalaze u osovini ulaznih vrata. Balkon prvog sprata je poduhvaćen udvojenim konzolama, a u oblikovnom smislu je izveden kao rastvorena lođa. Na pune zidove ograde balkona su postavljena tri vitka stuba sa kapitelima (interkolumnij je oko 160 cm) koja su međusobno povezana arkadama.

U visini dna prozora prvog sprata, na zapadnoj strani objekta, cijelom dužinom samostanske zgrade, provučena je kamena traka simplificiranog horizontalnog vijenca. Jednostavni kameni horizontalni vijenac je postavljen i u nivou krovne strehe.

Dekoratívni elementi i pokretno naslijeđe – kapelica samostana

- Mozaik

Mozaik sa temom *Posljednja večera* izveden je u apsidi kapelice. Kompozicija je rijeđena prema uzoru na slavnu Tajnu večeru Leonarda da Vincija što je posebno naglašeno kroz raspored protagonista ovog prizora. Djelo odražava tendencije savremenog sakralnog slikarstva, a elementi kompozicije su apstrahirani i plošni. Boje su intenzivne, a dominiraju zelena, plava, crvena i žuta. Autor mozaika je hrvatski akademski slikar Josip Botteri (Zagreb, 3. juni 1943),³⁹ a djelo je nastalo između 1980. i 1987. godine. Dimenzije vitraja su 372 x 134 cm.

³⁸ Posmatrano od sjevernog dijela samostanske zgrade u pravcu prema južnom dijelu.

³⁹ Nakon završene gimnazije u Splitu, Botteri Dini 1964. godine upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu, gdje pohađa studij slikarstva kod profesora Ljube Ivančića, Ferdinanda Kulmera, Vjekoslava Paraća, Krste Hegedušića i Ive Režeka i gdje je godine 1968. diplomirao u klasi prof. Miljenka Stančića.

- Vitraji

U kapelici se nalaze četiri vitraja. Dva u apsidi i dva na istočnom zidu. Izveo ih je također Josip Botteri, također u periodu između 1980. i 1987. godine. Vitraji baš kao i mozaik zrcale tendencije savremene sakralne umjetnosti. Figure su svedene, shematične raspoznaju se kroz attribute. Na vitrajima u apsidi prikazani su Krist koji stoji i prizor *Pranje nogu*.

“Prije gozbe kod židova gospodarove bi sluge oprale noge uzvanicima. Prije posljednje večere Krist je skinuo plašt, opasao se ubrusom i počeo prati noge apostolima i otirati ih ubrusom Petar se opirao da mu Krist pere noge...”⁴⁰

Dimenzije vitraja iz apsida je 50 cm x 145 cm, a kolorit je taman dominira, modroplava boja.

Vitraji na istočnom zidu su nešto većih dimenzija oko 114 cm x 200 cm. Na vitraju bliže apsidi uprizoreno je *Brdo golgote* sa raspetim Kristom u centru kompozicije i dvije siluete u pozadini, dok je na onom udaljenijem prikazan Krist koji blagosilja ruku podignutih ka nebu.

SLIKE

1.

Naziv: Sv. Franjo, Bogorodica i Krist (?)

Autor: Josip Bottega

Teknika: akrilne boje na platnu

Dimenzije: oko 128 cm x 210 cm

Opis: centralni lik je Marija sa krunom na glavi, sklopljenih dlanova i blago pognutog lica. S njene desne strane je sv. Franjo, a lijeve Krist. Svi likovi su prikazani stojeći, a u smislu slikarskog rukopisa odražavaju tendencije savremene sakralne umjetnosti. Boje su intenzivne, a dominiraju plava, crvena i tamnosmeđa.

2.

Naziv: *Svetac i vizija*; Autor: nepoznat

Vrijeme nastanka: 18. stoljeće

Tehnika: ulje na platnu

Provenijencija: italijanski majstor

Dimenzije: 59 cm x 71 cm

Oznake na slici: donji desni ugao potpis

Opis: U donjem desnom uglu prikazan je onemoćali svetački lik u naručju anđela. Svetac je odjeven u smeđu fratarsku mantiju, dok je anđeo blago prekriven draperijom. Svetac je pogled usmjerio u pravcu Krista koji je postavljen na drugi kraj dijagonale. Krist je prikazan na raspelu, golog tijela, ali bez znakova patnje. Lice je prikazano u poluprofilu, dok su ruke u pokretu usmjerene prema svetačkom liku. Iznad Krista i sveca prikazani su četiri anđela na oblacima, dok su iza križa na kojem je raspet Krist izvirile tri anđeoske glavice. U pogledu stila uočljiv je postupak smjene svjetla i tame tipičan za slikarstvo baroka.

Nakon završetka studija predavao je historiju umjetnosti na gimnazijama u Kninu i Bolu do 1975., nakon čega postaje slobodni umjetnik i član ZUH-a. Ujedno je bio i upravitelj Galerije umjetnina "Branislav Dešković" u Bolu. Danas je profesor na Likovnoj akademiji u Splitu, čiji je bio suosnivač. https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Botteri_Dini, 01.04.2017.

⁴⁰ Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, str. 510.

Objekti koji su dio graditeljskog kompleksa Franjevačkog samostana, ali koji ne čine nacionalni spomenik:

- **Novo južno, istočno i sjeverno samostansko krilo**

Južno, istočno i zapadno krilo samostana su poslije 2000. godine dograđena na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1593, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288). Radovi su izvedeni prema projektu arhitekta Davorina Smoljana (projektna firma Arhitekt d.o.o. Mostar). Tri dograđena krila: južno, istočno i sjeverno, zajedno sa starom samostanskom zgradom (koja *de facto* postaje zapadno krilo), čine kvadratično-prstenastu formu (vanjskih dimenzija oko 37,6 x 42,40 metara) sa unutrašnjim klausterom-atrijem (unutrašnjih dimenzija oko 18,40 x 20,80 metara). U prizemlju novih samostanskih krila su projektirani i prostori za smještaj biblioteke i čitaonice, kao i veće prostorije sa polivalentnim sadržajima (za održavanje izložbi, književnih večeri, galrijski prostori i sl.). Na spratnim etažama novih samostanskih krila su fratatski apartmani (radna soba + spavaća soba + kupatilo). U dograđenim samostanskim krilima, u potkrovlju su urađeni mansardni prostori, tako da su i potkrovlja transformirana u stambene fratarske prostore.

Treba istaći da je navedena dogradnja samostanskih krila izvedena na skladan način.

U arhitektonsko-oblikovnom smislu vanjskih fasada, dograđena krila predstavljaju repliku fasade starog samostanskog krila. Novosagrađena krila su izgrađena upotrebom savremenih materijala, a vanjski zidovi su urađeni kao kompozitni-višeslojni, sa termoizolacionom fasadom. Krovovi su viševodni, sa pokrovom od bakarnog lima i opšavima krovnih ploha, olučnim vertikalama i horizontalama od bakarnog lima.

- **Kuća časnih sestara**

Objekat izgrađen na prostoru koji obuhvata dio k.č. 1594/1, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288, na udaljenosti od oko 62 metra udaljenosti jugoistočno od samostana, podignut je u periodu 1965–1968. godina. Objekat je gabaritnih mjera oko 19,70 x 16,75 metara, ima prizemnu i spratnu etažu, građen je od čvrstog materijala, pokriven dvostrešnim krovom. Projektiran je kao kombinacija stambenog i školskog objekta: prizemne prostorije su do 1990. godine korištene za nastavu iz vjeronauke, dok su prostorije na spratu korištene za boravak časnih sestara. Sa njegove istočne strane, dograđen je njegov aneks, spratnosti prizemlje + potkrovlje, pokriven dvostrešnim krovom, gabaritnih mjera oko 6,60 x 13,20 metara. Objekti danas služe potrebama časnih sestara.

- **Franjevački muzej "Fra Jozo Križić"**

Objekat izgrađen na prostoru između samostanske zgrade (oko 22 metra južno od samostana) i kuće časnih sestara (oko 16 metara sjeverno od nje), koji obuhvata dio k.č. 1594/1 i dio k.č. 1590, k.o. Tomislavgrad, posjedovni list broj 288, podignut je u periodu 1987–1988. godina. Na tom prostoru se nekada, ranije, nalazila štala. Objekat je služio za održavanje različitih priredbi, sastanaka, naučnih skupova i izložbi, prozvan je Domom fra Mije Čuića, a zgradu je 2. jula 1989. godine blagoslovio kardinal Franjo Kuharić. Objekat je gabaritnih mjera oko 22,40 x 16,90

metara, ima prizemnu, spratnu i potkrovnju etažu, građen je od čvrstog materijala, pokriven dvostrešnim krovom (koje ima i dvije velike transverzalne timpanonske badže – za osvjetljenje potkrovnog prostora). Godine 2013. zgrada je adaptirana u Franjevački muzej "Fra Jozo Križić", unutar kojeg su postavljene muzejske zbirke.

Muzejske zbirke nastale su na tragu različitih istraživačkih, sakupljačkih i vjerskih aktivnosti franjevačkoga reda. Danas se ove lokalno vrijedne zbirke čuvaju u uvjetima usklađenim sa savremenim standardima preventivne konzervacije u objektu izgrađenom za potrebe muzejske djelatnosti. Muzejska građa podjeljena je u pet tematskih zbirki:

- Afrička zbirka – predmeti iz ove zbirke prikupljeni su tokom misionarskog rada franjevac iz Tomislavgrada u Kongu. Ovo je jedinstvena zbirka afričke umjetnosti u Bosni i Hercegovini. Zbirka podrazumijeva nakit, maske, figurine (fetiši), oruđe i oružje, muzičke instrumente te slikarska djela. Neki od ovih predmeta izvedeni su u bjelokosti i malahitu.
- Etnografska zbirka – u zbirci se čuvaju predmeti koji svjedoče o svakodnevnom životu Duvanjskoga kraja. Zbirka podrazumijeva proizvode kućnog tekstila – tkane, vezene i pletene predmete (vuna i lan); poljoprivredni i zanatski pribor i pomagala, pokućstvo i druge predmete; primjeri narodne odjeće i nakita.
- Tradicija poljoprivrede i obrt – zbirka je nastala u drugoj polovini XX stoljeća. Zbirka podrazumijeva nekoliko stotina predmeta iz duvanjskoga kraja podijeljenih u podzbirke: tradicijska poljoprivreda, zanati, pokućstvo, tradicionalne nošnje, tekstil, muzički instrumenti, predmeti.
- Arheološka zbirka – podrazumijeva različite arheološke artefakte od natpisa isklesanih na latinskome jeziku do numizmatičke zbirke. Postavka hronološki prikazuje razvoj i različite mijene u duvanskom kraju. Podzbirke podrazumijevaju artefakte vezane za nastambe, zanatske proizvode i graditeljstvo, te numizmatiku.
- Sakralna zbirka – predstavlja izuzetno vrijednu riznicu predmeta korištenih tokom nekoliko stoljeća za obavljanje bogoslužja. Ovi predmeti nastali su u XVII i XIX stoljeću često iz radionica domaćih zlatara i kovača. Uglavnom su izvedeni u zlatu i srebru. Zbirka podrazumijeva kaleže, pokaznice, raspela za oltar, posudice za sveta ulja i hostije, lađice za tamjan, kadionici i svjećnjaci. Najstariji predmet u zbirci je kalež iz 1730. godine. Osim kovanih predmeta u zbirci se čuvaju plaševi i drugi elementi svećeničkog ruha poput misnice, dalmatinke, stole te druge vrste tekstilnih proizvoda korištenih u bogoslužju (svilene maramice, lanena maramica za kalež itd.).⁴¹

3. Dosadašnja zakonska zaštita

Prema podacima⁴² Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta dobro nije bilo zaštićeno od Zavoda za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine niti upisana u Registar

⁴¹ Franjevački muzej Fra Jozo Križić, vodič.

⁴² Podaci iz dopisa Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta br. 07-40-5529-1/16 od dana 16.12.2016. godine (broj protokola Komisije 06.1-35.2-10/16-150 od 22.12.2016. godine) upućenog Komisiji.

kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa BiH, ali je bilo evidentirano pod nazivom Franjevački samostan s muzejskom kolekcijom, Tomislavgrad.

U jednom aktu⁴³ Regionalnog zavoda spomenika kulture i prirode iz Mostara iz 1985. godine, navedeno je da crkva Ćirila i Metoda u Duvnu, sa pokretnim umjetničkim predmetima posjeduje svojstvo kulturno-historijskog spomenika.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi i intervencije na objektima

Nema dostupnih podataka o tome da li su na objektu vršeni istraživački ili konzervatorsko-restauratorski radovi. U vrijeme vršenja terenskog uviđaja (decembar 2016. godine), kao i u kasnijem periodu vršenja istraživačkih aktivnosti koje su prethodile izradi ovoga elaborata, saradnicima Komisije nisu bili dostupni bilo kakvi podaci o provođenju konzervatorsko-restauratorskih radova.

S druge strane, u dostupnoj literaturi navedeni su određeni podaci o sanacionim radovima na crkvi i samostanu.

U vrijeme II svjetskog rata, 16. oktobra 1944., usljed djelovanja aviobombi, crkva je teško stradala: porušena je kupola, uništeno svetište i krov, veoma oštećen zvonik, znatno porušeni zidovi. Crkva je djelomično obnovljena tek 1957/1958., ali bez kupole, a bakreni pokrov je zamijenjen salonitom. Prostor za orgulje i hor je izgrađen 1962. godine, a 3 godine kasnije crkva je dobila 30 većih klupa. Godine 1968., umjesto salonita, postavljen je limeni pokrov i obojena je unutrašnjost crkve. Rasvjeta i ozvučenje u crkvi su uvedeni 1968–1969.; grijanje na principu ubacivanja toplog zraka uvedeno je 1974., kao i stepeništa od bračkog kamena.⁴⁴

Od 1980. do 1983. vrše se radovi na sanaciji vanjskog izgleda crkve. Izvršena je restauracija nedostajućih dijelova tambura i kupole, kompletno je zamijenjena krovna konstrukcija, obični lim je zamijenjen bakrenim, na kupoli je postavljena skulptura sv. Mihovila, dio zida sjeverne lađe je prezidan, djelomično su restaurirani oštećeni vijenci zidova, vrata i prozora. Umjesto drvene konstrukcije stropa urađena je armiranobetonska konstrukcija, a restaurirane plohe zidova i kupole su u enterijeru izmalterirane, kao i zvonik u enterijeru. Iz Salzburga su 1982. godine nabavljena i dva nova zvona, te postavljena zajedno sa dva prijašnja zvona, a u zvoniku je ugrađen sat. I sat i zvona su elektrificirani. Kasnije su (1987) postavljene žaluzine u otvore zvonika radi zaštite unutrašnjosti zvonika i zvona od olujnih kiša i snježnih vijavica.⁴⁵

Od kipara Jure Žaje su naručena, i 1985. godine postavljena, troja metalna ulazna vrata: glavna ulaza dvokrilna vrata na ulaznoj-zapadnoj fasadi i dvoja pomoćna dvokrilna vrata, na južnom i sjevernom lateralnom zidu bočnih lađa. Radi uređenja enterijera crkve angažiran je inž. France Kvaternik iz Ljubljane. Po njegovom nacrtu svoj vanjski dizajn dobile su i nove orgulje (rad Antona Jenka iz Ljubljane). Izradu

⁴³ Uz svoj dopis od 02.10.2012. godine (broj protokola Komisije 06.1-35.2-5/12-83 od 02.10.2012. godine), gvardijan Franjevačkog samostana u Tomislavgradu, fra Ante Pranjić, je Komisiji dostavio i kopiju Potvrde Regionalnog zavoda spomenika kulture i prirode iz Mostara, br. 00-164/2, od 17.07.1985. godine, kojom Zavod potvrđuje da crkva Ćirila i Metoda u Duvnu, sa pokretnim umjetničkim predmetima posjeduje svojstvo kulturno-historijskog spomenika.

⁴⁴ Fra Mijo Čuić – život i djelo (1882. – 1959.): spomenica u povodu 40. obljetnice smrti / priredio Ivo Bagarić. – Tomislavgrad: Naša Ognjišta; Omiš: "Franjo Kluz", 2000., str. 56.

⁴⁵ Fra Ivo Bagarić, Duvno, Povijest župa duvanjskog samostana, Prigodom 150. obljetnice današnje župe Duvno 1839–1989., Izdavač: "Sveta baština" – Duvno, 1989., str. 171.

orgulja je finansirao don Ante Baković. U ljeto 1985. uklonjene su pregrade koje su postojale u ulaznom prostoru, urađena su ojačanja zidova glavne lađe i stubova izradom armiranobetonskih prstenova, dovršena je betonska podloga za postavljanje cijevi podnog grijanja (ukupne dužine od oko 3500 metara) sa potrebnom termoizolacijom, postavljena je nova podna podloga i novi pod od kamenih ploča (ploče od bijelog bračkog i crvenog ličkog kamena, postavljene u vidu šahovskih polja; izvodila firma "Bihacit" iz Bihaća). Prema rješenju inž. Antona Matasovića iz Zagreba, u realizaciju Mirana Srdarušića, izvedena je nova rasvjetna i razglasna mreža. Tokom februara 1986. vobijen je oštećeni malter sa zidova i dovršeni radovi na elektroinstalacijama. U martu–aprilu iste godine, iz Ljubljane je dovezena nova drvenarija: stropovi – kasetirane tavanice, te postavljen u ulaznom prostoru novi drveni vjetrobran, drvene ispodjedaonice, vrata za hor, ukrasi i sl. Prema nacrtima inž. France Kvaternika, u realizaciji klesara Vlade Galića iz Posušja, u svetištu je od kamena izvedeno svetohranište, oltar, krstionica, sjedala, stolovi za darove, kao i propovjedaonica – amvon. Tokom 1987. godine, u srednjoj lađi su postavljene nove drvene klupe, te makedonskim mramorom – travertinom obložene parapetne zone enterijera perimetralnih zidova crkve do visine od oko 1,90 metara. Godine 1986–1987. je izvršeno i ograđivanje crkvene parcele, prema ulici, izvođenjem zida od kamene "bunje".⁴⁶

Nakon završetka II svjetskog rata samostanska zgrada je bila veoma oštećena. Tokom 1958. godine izvršene su određene popravke na samostanskoj zgradi: izmijenjen je oštećeni krov, umjesto crijepa je postavljen lim, uvedena je elektrorasvjeta, izvršeno krpljenje zidova i popravak prozora. Doprinosom franjevaca iz Amerike, 1970. godine nastavljeni su radovi na obnovi samostanske zgrade: iznad gornjeg sprata i hodnika je napravljena armirano-betonska ploča, uvedeno je centralno grijanje, nove elektroinstalacije i vodovodna mreža. Oko 1980. godine, dograđena je u prizemlju samostana, na sjevernoj strani, uz perimetralni zid zimska kapelica. Godine 1983. zid iza oltara kapelice je ukrašen mozaikom "Posljednja večera", a oslikani su i prozori prizorima iz Novog zavjeta. Godine 1982. izmijenjena je drvena konstrukcija krova samostanske zgrade i postavljen bakreni lim, a 1986. godine iz kotlovnice u podrumu su zamijenjeni stari kotlovi novim, te priključena mreža toplovodnih cijevi svih crkvenih zgrada, te uređene podrumске prostorije.⁴⁷

5. Sadašnje stanje dobra i specifični rizici

Objekti crkve i franjevačkog samostana se nalaze u dobrom stanju.

III – ZAKLJUČAK

Na osnovi uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", br. 33/02 i 15/03), Komisija je donijela odluku kao u dispozitivu. Odluka je zasnovana na sljedećim kriterijima:

⁴⁶ Fra Ivo Bagarić, Duvno, Povijest župa duvanjskog samostana, Prigodom 150. obljetnice današnje župe Duvno 1839–1989., Izdavač: "Sveta baština" – Duvno, 1989., str. 171–178.

⁴⁷ Fra Mijo Čuić – život i djelo (1882. – 1959.): spomenica u povodu 40. obljetnice smrti / priredio Ivo Bagarić. – Tomislavgrad: Naša Ognjišta; Omiš: "Franjo Kluz", 2000., str. 69–71.

A. Vremensko određenje

(dobra nastala od prahistorije do 1960. godine).

B. Historijska vrijednost

(veza građevine, cjeline ili područja sa historijskom ličnošću ili značajnim događajem u historiji).

C. Umjetnička i estetska vrijednost

- i. Kvalitet obrade,
- ii. Kvalitet materijala,
- iii. Proporcije,
- iv. Kompozicija,
- v. Vrijednost detalja,
- vi. Vrijednost konstrukcije.

D. Čitljivost (dokumentarna, naučna, obrazovna vrijednost)

- iii. Djelo značajnog umjetnika ili graditelja
- iv. Svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru.

F. Simbolička vrijednost

- i. Ontološka vrijednost,
- ii. Sakralna vrijednost,
- iii. Tradicionalna vrijednost,
- iv. Vezanost za rituale ili obrede,
- v. Značaj za identitet grupe ljudi.

G. Ambijentalna vrijednost

- ii. Značenje u strukturi i slici grada.

H. Izvornost

- i. Oblik i dizajn,
- iii. Namjena i upotreba,
- iv. Tradicija i tehnike,
- v. Položaj i smještaj u prostoru,
- vi. Duh i osjećanja,
- vii. Drugi unutarnji i vanjski faktori.

I. Jedinstvenost i reprezentativnost

- iii. Djelo vrhunskog umjetnika ili graditelja.

Sastavni dio ove odluke su:

- **Imovinsko-vlasnička dokumentacija:**

- Kopija katastarskog plana u razmjeri 1:2500, za katastarsku parcelu broj 1590, k.o. Tomislavgrad; broj plana 16, broj posjedovnog lista 288, izdatu 15.12.2016. godine, pod br. 05/1-30-2-2431/2016-2.
- Posjedovni list br. 288, za katastarske parcele broj 753, 1530, 1531/1, 1531/2, 1532, 1535/1, 1535/2, 1536, 1590, 1591, 1593, 1594/1, 1594/14, 1606, 1613, 1614, 1627/1, k.o. Tomislavgrad, u vlasništvu franjevačkog samostana iz Tomislavgrada, izdat 15.12.2016. godine, pod br. 05/1-30-3-2432/16-2.
- Zemljišnoknjižni izvadak, za zemljišne parcelu broj 1338 i 1340, k.o. SP_Tomislavgrad, broj ZK uložka 3006, izdat 23.12.2016. godine, pod brojem 068-2-RZ-16-000642.
- Zemljišnoknjižni izvadak, za zemljišnu parcelu broj 1339, k.o. SP_Tomislavgrad, broj ZK uložka 3006, izdat 23.12.2016. godine, pod brojem RZ:642/16.

- **Fotodokumentacija:**

- stare fotografije crkve i samostana, iz arhiva Franjevačkog samostana u Tomislavgradu;
- fotografije postojećeg stanja lokaliteta, fotografirali 15. decembra 2016. godine arhitekta Emir Softić i historičarka umjetnosti Aida Bičakčić (fotografirano digitalnim fotoaparatom Olympus-SP 350).

Nosilac izrade Elaborata (prikupljanje dokumentacije; opis lokacije, historijski dio, arhitektonski opisi, prijedlog mjera zaštite za nepokretno naslijeđe) o proglašenju Graditeljske cjeline franjevačkog samostana i crkve sv. Nikole Tavelića u Tomislavgradu, općina Tomislavgrad, Federacija Bosne i Hercegovine, nacionalnim spomenikom BiH je bio Emir Softić, dipl.inž. arh., dok je asistentica pri izradi Elaborata (opis pokretnog naslijeđa) bila Aida Bičakčić, diplomirana historičarka umjetnosti.

Korištena literatura

1989. Fra Ivo Bagarić, Duvno, Povijest župa duvanjskog samostana, Prigodom 150. obljetnice današnje župe Duvno 1839–1989., Izdavač:

- “Sveta baština“ – Duvno, 1989.
2000. Fra Mijo Čuić – život i djelo (1882. – 1959.): spomenica u povodu 40. obljetnice smrti / priredio Ivo Bagarić. – Tomislavgrad: Naša Ognjišta; Omiš: “Franjo Kluz“, 2000.
2001. Duvanjski zbornik: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa “Duvanjski kraj kroz povijest“, Tomislavgrad, 6–7. jula 2000. / uredio Jure Krišto. – Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Tomislavgrad: Naša ognjišta; Zagreb; Zajednica Duvnjaka Tomislavgrad, 2001.
2014. Linarić, Lea, Župna crkva sv. Jurja mučenika u Đurđevcu arhitekta Stjepana Podhorskog i sakralna arhitektura Đurđevca, diplomski rad, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu, mentor dr. sc. Dragan Damjanović, Zagreb, 2014.
2016. Galović, Krešimir, *Povijest hrvatske arhitekture: Stjepan Podhorsky (II)*, Matica hrvatska – Vijenac 200, 2016.